

ze gmu bylo wfyeczkno znamo
w zemy, v morzy, w hwyezdach tamo,

Transliterace

ze gmu bylo wfyeczkno znamo
w zemi, v morzy, w hwyezdach tamo,

Transkripce

že jmu bylo všěcko známo
v zemi, u¹ moři, v hvězdách tamo,

ze gmu bylo wfyeczkno znamo w zemi, v morzy, w hwyezdach tamo

Vedlejší věta účinková – zanořená věta uvozená spojkou *že* vyjadřuje děj/stav, který je prezentován jako resultát maximální intenzity/míry vlastnosti/okolnosti/děje uvedených ve větě maticové. Jejich status je ovšem sporný, jelikož je nelze odlišit od vět způsobových: *Ječel tak, aby ho nikdo nepoznal* (moc? takovým způsobem?).

Spíše jde o věty rezultativní: tzn. děj/ stav věty zanořené je prezentován jako výsledek děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti uvedené ve větě maticové. Tento význam však není součástí významu spojky *že* – její význam je ostatně velmi obecný. Tento význam nepochybně souvisí s videm, není však na něj nutně vázán, jak svědčí novočeské věty, v nichž je větě zanořené obsaženo sloveso.

<i>jak/ž (tak)</i>	především ve 14. století, kdy jí v této funkci ještě konkuroval spojovací výraz <i>jak(ž)</i> . V průběhu 15. století se <i>jak</i> v „účinkových“ větách přestalo užívat (Bauer 1960: 275)
<i>že (tak, tolik...)</i>	do této funkce se dostává jako obsahová spojka, je obvykle součástí komplexní fráze (verbální, nominální, adjektivní, adverbiální), v níž je obsažen výraz obsahující demonstrativní komponent: <i>tak, takový, tolik</i> . Pouze v souvětích, v nichž je věta zanořená součástí adjektivní (a také adverbiální) fráze, je obligátně přítomen tradičními gramatikami zdůrazňovaný moment intenzita/ míra (<i>Petr byl tak veliký, že se dotýkal hlavou stropu</i>).

¹ Editoři transkribují s v.

	<p>Etymologie <i>že</i>: *<i>je-že</i> = (,to‘ + příklonné <i>že</i>)</p> <p>- je funkčně velmi bohatá = to je projev její sémantické vágnosti. Jako projev snahy odstranit tuto vágnost pak můžeme hodnotit případy jejího splnutí s korelativními výrazy – <i>přestože, takže, protože...</i></p> <p>- původní význam je velmi obecný, zřejmě vyjadřovala, že obsah jí uvozené věty je reálný; věty, jejichž obsahy byly pojaty jako nereálné, byly uvozovány spojovacími výrazy <i>by, aby</i>. Během dalšího vývoje však tento význam spojka <i>že</i> ztratila.</p>
<i>divže, bez mála, že ...</i>	<p>Tradičně bývají za „účinková“ považována ta souvětí, v nichž <i>že</i> kooperuje s výrazy, které v kombinaci s negací signalizují hraniční význam: v klasických gramatikách se význam těchto konstrukcí hodnotí tak, že vyjadřují propozici, k jejíž realizaci nechybělo/nechybí mnoho. V zásadě by bylo možno říct, že tato souvětí obsahují lexikální prostředky, které signalizují, že obsah věty zanořené se navzdory očekávání nerealizoval, byť k realizaci v ní vyjádřeného děje/ stavu nechybělo mnoho:</p> <p><i>bez mála</i> – v těchto případech má <i>že</i> nepochybně status kompletivní spojky, která uvozuje větu náležející do nominální fráze</p> <p><i>div</i> – původně jednočlenná věta, která měla význam ‚je podivu-hodné‘, na níž závisela obsahová věta se spojkou <i>že</i>.</p>
<i>takže</i>	<p>vzniklo gramatikalizací z korelativního <i>tak</i> a spojky <i>že</i>; postupně ztratilo hypotaktický status; v současné češtině to je následková spojka (je po imperativu, což hypotaktické spojky být nemohou; <i>Petr nevolá, takže přijď</i>)</p>
<i>až (tak)</i>	<p>jen význam hranice, přechod do jiného stadia</p> <p>Vznikl s největší pravděpodobností kombinací <i>a+že</i>, tj. komponentu <i>a</i>, z něž se vyvinula spojka <i>a</i>, a komponentu <i>-že</i>, z něž se vyvinul formant <i>-ž</i>. Výraz <i>až</i> má tedy velmi podobnou strukturu jako třeba polské <i>i+že</i> nebo česká kompletivní spojka <i>že</i> (*<i>je-že</i>). Ve staré češtině se objevuje jak původní podoba <i>aže</i>, tak také apokopovaná <i>až</i></p> <p>Spojovací výraz <i>až</i> je v „účinkových“ větách běžný. V těchto větách je funkčně velmi blízký spojce <i>že</i>: podobně jako ona je součástí rozličných, obvykle komplexních frází, jež často obsahují výrazy tvořené deiktickým výrazem: na rozdíl od <i>že</i> je však modifikátorem (může se s <i>že</i> kombinovat, na rozdíl od jiných spojek nemůže po něm následovat, může se klást doprostřed věty).</p> <p>Z poslední vlastnosti by mohl plynout závěr, že <i>až</i> na rozdíl od <i>že</i> skutečně obsahuje významový moment „účinku“. Avšak při bližší analýze zkoumané distribuce <i>až</i> plyne, že ani samostatné <i>až</i> „účinkový“ význam nemá. V „účinkových“ souvětích se spojovacím výrazem <i>až</i> je podobně jako v případě výše analyzovaných vět se spojkou <i>že</i> přítomen moment rezultativní, spojovací výraz <i>až</i> však především vyjadřuje velmi obecný význam dosažení nebo překonání hranice (podobně jako v jiných spojovacích funkcích). Proto bývá i v těchto „účinkových“ větách doplněno o výrazy časového charakteru, které explicitně vyjadřují časové pojetí hranice <i>až naposledy, až posledně</i>, nebo které vyjadřují překvapivost realizace děje/</p>

	stavu věty zanořené až i:
<i>aby</i>	<p>Vnitřní struktura tohoto výrazu je patrná na první pohled – skládá se z komponentu <i>a</i>, z něž se vyvinula koordinační spojka <i>a</i>, a kondicionálového komponentu <i>by</i>. Spojka <i>aby</i> je v této funkci běžná od konce 14. století, kdy nahradila spojovací výraz <i>by</i> (Bauer 1960: 281; proces vzniku tohoto spojovacího výrazu je mnohem složitější, jeho interpretace ovšem není předmětem tohoto výklad).</p> <p>Ani v případě analyzovaných vět uvozených spojkou <i>aby</i> nelze jejich platnost hodnotit jako „účinkovou“. Funkčně jde o věty, které mají spíše status kompletivní: od takových, které jsou naplněním funkční pozice vytvořené předložkou, přes věty syntakticky vyžadované komparativem až po věty anticipované modifikátory vyjadřujícími intenzitu/míru. Významově je spojka <i>aby</i> podobně jako spojka <i>že</i> velmi obecná: vyjadřuje, že platnost obsahu věty zanořené je otevřená. V takto lexikálně obsazených strukturách pak proniká jako textový význam, interpretovatelný pomocí konverzačních implikatur význam neúčinnosti rezultativního vztahu.</p> <p>Významově tvoří tři okruhy:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. V zanořené větě se vyjadřuje děj/ stav, který je výsledkem adekvátní/ dostatečné míry děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti vyjádřené ve větě maticové. Spojka <i>aby</i> vnáší do těchto vět na rozdíl od <i>že</i> moment „náležitosti, žádoucnosti“: <i>Čiňte pokání, však <u>tak dokonalé</u>, <u>abyste</u> skrze něj odpuštění hříchův svých dosáhli</i> 2. Věta zanořená prezentuje propozici, jež je vzhledem k platnosti/neplatnosti děje/stavu/vlastnosti/okolnosti vyjádřené ve větě maticové chápána jako nedostatečná/neadekvátní. V takových větách lze pozorovat oscilaci mezi kladem a zápořem: <i>není partéka tak sucha, bych jě nerozmočil jichú (= polévkou)</i> 3 Jinou syntaktickou strukturu mají komplexní fráze, v nichž je zanořená věta s <i>aby</i> předmětem srovnání. Věta zanořená vyjadřuje opak toho, co se očekává, že vysoká platnost vlastnosti může vyvolat. Tento moment zklamaného očekávání však signalizuje další komponent dodaný do jazykové struktury: <ol style="list-style-type: none"> 3.1 Zanořená věta následuje po komparativu, spojka <i>aby</i> se pojí s výrazem <i>než</i>. V těchto souvětích je intenzita/ míra děje/ stavu/ vlastnosti/ okolnosti vyjádřené ve větě maticové pojata relativně, tzn. že v takových strukturách je přítomen rys degree (Karlík–Hladká 2004): <p><i>Aniž se tomu kdo divítí má, poněvadž sv. Albertus přijměním Veliký praví, že sprostné jedinké s pravou srdečnou utrpností na Umučení Syna Božího spominání, <u>více</u> užítku a platnosti přináší, než <u>aby</u> se kdo celý Rok postil na samém Chlebě a Vodě, každodenně se mrskal až do Krve, a k tomu i každodenně celý Žaltář sv. Davida se vymodlil TanMHor 6</i></p> 3.2 Souvětí, v nichž je zanořená věta uvozená spojkou <i>aby</i> argumentem předložkové fráze <i>na (to)</i>. Taková předložková fráze je obvykle vyžadována intenzifikujícími výrazy <i>příliš</i>, <i>velmi</i>, <i>moc</i> atd. Tyto výrazy signalizují, že daná vlastnost/ okolnost se ve své intenzitě/ míře nachází na maximální hodnotě:

	<p><i>Petr byl příliš zkušený (na to), aby podlehl jejímu lacinému šarmu</i></p> <p>3.3 Lze se setkat s jinými případy, v nichž je věta s <i>aby</i> součástí předložkové fráze, jejíž význam umožňuje účinkovou interpretaci:</p> <p><i>Ale co se dosavád nestalo, v budoucích Časích nepochybně se stane, když Osvícení a Učení Muži o to se přičiní, aby Pohanění Barbarství a Nelidství z Národu svého zvedli, Urození pak a Mocní zde na Světě svou Štědrotou v tom jim z Bohatství svého, jehož jim Bůh uděliti ráčil, nápomocní budou, aby aspoň Kněh Spisovatelové svou Práci vůbec vydati mohli, poněvadž málo kdo s to oboje býti může, aby Knihy dobré spisoval neb vykládal, i také na jejich Vydání nakládal; ... BeckPos a3 r</i></p>
--	---

Spojka *že* je polyfunkční

bylo známo

přísudek jmenný se sponou

znáti → *zná-m-o*

deverbativní adjektivum, vyjadřuje vlastnost plynoucí ze zasažení dějem (rezultativnost *poznané, známé*) – mohlo také sloužit k vyjádření potenciálního zasažení dějem

Schéma vývoje

stsl.	nediferencovaná dějová	vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje	potenciální zasažení dějem		
stč.	(nediferencovaná dějová)	vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje	potenciální zasažení dějem	výsledek děje	
střč.	vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje		potenciální zasažení dějem	výsledek děje	účelová
nvč.	vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje		potenciální zasažení dějem	výsledek děje	účelová

stsl.

<i>-mъ</i>	ve staroslověnětině dvě funkce 1/ slovtvorná přípona derivující adjektiva vyjadřující potenciální zasažení dějem, zejména v kombinaci s negací <i>nevidomъ</i> („neviditelný“) 2/ participium pasivní, podobně jako <i>n-ová</i> nebo <i>t-ová</i> participia v současné češtině (zřejmě jen v jihoslovanském dialektu praslovanštiny, čeština tuto funkci nezná)
<i>-bný</i>	mohl derivovat nespecifikovaná dějová jména, aktivní i pasivní, někdy mohl mít význam potenciálního zasažení dějem

stč.

-mý	ve staré češtině jen pár lexikalizovaných slov, v nichž je původní gramatický význam <i>m</i> -ových derivátů nezřetelný, spíše se zdá, že je pouze pasivní (<i>vědomý</i> = původně zřejmě ‚poznáný, uvědomovaný‘, <i>pitomý</i> = původně ‚krmený‘, <i>známý</i> = ‚poznatelný/poznaný‘)
-telný	staročeská inovace, přípona sloužící k derivaci potenciálního zasažení dějem, během stč. období se objevuje varianta <i>-tedlný</i> nebo <i>-dlný</i> obvykle se uvažuje, že vzniklo spojením dvou formantů: <i>-tel</i> činitelských jmen a <i>-ný</i> nespecifikovaných dějových adjektiv (sporné, srov. Karlík)
-ný	tento sufix byl významově velmi vágní, většinou derivoval nespecifikovaná dějová jména, význam mohl být aktivní (<i>hlučný</i>), někdy pasivní (<i>cúdný</i> = ‚pěkný‘, derivováno od <i>cúdití</i> = ‚čistit‘) některé formace jsou interpretovatelné jako potenciální zasažení dějem (většinou v kombinaci se zápořem – <i>nepostižný</i> = nepostižitelný)

nvč.

-telný	základní prostředek
-ný	jen ve výjimečných případech <i>štěpný</i>

wfyeczko

podmět

gmu

V nepřízvučné poloze došlo k redukci samohlásky, *z j* vznikla pobočná slabika a nakonec *j* zaniklo, vznikly tak dvě varianty: příklonná a nepříklonná. Podobně vznikla podoba *ho* (< *jeho*). Podle Komárka (91) vznikly zřejmě v době, kdy byl přízvuk na poslední slabice. Vznik příklonných podob *prý* souvisí s jejich zařazením do systému osobních zájmen

jemu > ^j*mu* > *mu*
jeho > ^j*ho* > *ho*

Později se z tohoto zájmena stala stálá příklonka. Ve staré češtině ještě může být přízvukné.

Slovosled příklonek podléhal během historického vývoje češtiny rozličným změnám.

A/ Pozice příklonek se v češtině řídí pravidly

1/ **Rytmickými** (především) – pozice příklonky je za bezprostředně za přízvukným výrazem.

a/ Jestliže příklonka závisí na verbu finitu, obvykle následuje za prvním kontituentem („větňou frází“).

[*Náš soused ze druhého patra*]₁ se₂ včera Petrušce krutě posmíval

Ve staré češtině se mohla příklonka mechanicky klást za první člen rozvitého iniciálního větného členu:

*tem*₁ sě₂ *pes*₁ všem jiným počě radovati

Ještě se objevuje v humanistické češtině.

Prvním přízvuchným členem může být i spojka. Ve staré a střední češtině někdy může následovat hned za spojkou *a*, *ale*, *i*, po nichž v nové češtině následovat nesmí

*Má hotov býti, kdyby jinši od Stolu vstávali, a*₁ se₂ *modliti chtěli*

b/ S rytmickým pravidlem souvisí to, že příklonka bývá odsunuta z koncové pozice ve větě:

[*Předmluva Mistra Vavřincova v Kniehy snového vykládanie*]₁ *tuto*₂ sě₃ *počíná* etc.

2/ Gramatickými

Zájmenná příklonka je ve starších vývojových fázích češtiny přitahována svým řídicím slovesným tvarem (bývá postavena za ním), to bývá obvykle považováno za projev starobylého kontaktního slovosledu – v současné češtině zastaralé:

[*Tomáš Garrigue Masaryk*]₁ *zasloužil* se₃ *o stát*
××××

[*Tomáš Garrigue Masaryk*]₁ se₂ *zasloužil* *o stát*

3/ Aktuálním členěním větným

Příklonka je umístěna za prvním přízvuchným členem rematické části věty

*Libušě*₁ žě₂ sě₃ *ju súditi*

B/ Ve staré češtině se liší řazení příklonek:

Ješčež mi se více mēte, // ž' nevizu mého družēte,
„Nejsem vinen v tom člověcě; // a toho se dnes zmývaji, // že, což mu se stane, nedbaji.“

w zemi, v morzy, w hwyzdach

několikanásobné příslovečné určení místa

předložka *v* si místní význam uchovala ve spojení s lokálem (význam polohový), původní spojení s akuzativem (ve významu směrovém) *vejít5 u Prahu, vejíti v dóm* bylo během 15. století nahrazeno předložkou *do* (mající původně význam blízký dnešní předložce *k*).

Původní dynamický význam zůstal jen ve frazémeh: *bít se v prsa, podívat se v tu stranu* (archaických)

původně dvě formy **wb/wbn*

tamo

příslowečné určení místa

ta-mo

derivováno z *t*-ového demonstrativního kořene a přípony *-mo* (mající význam prostorové orientace)

v dalším vývoji došlo k apokopě s mezistupněm v redukované podobě finálního vokálu *-e*

tamo > *tame* > *tam*